

LA REPRESENTACIÓ DEL «GRAN DIA DE GIRONA» EN EL SETGE DE 1809 DURANT EL VUIT-CENTS

BORJA VILALLONGA

Universitat Autònoma de Barcelona – École des Hautes Études en Sciences Sociales
borja.vilallonga@ehess.fr

PRELIMINARS

Al llarg de tot el Vuit-cents, d'ençà de la fi del tercer setge de Girona, s'endegà un procés de construcció de la representació del fet històric dels setges de Girona de 1808 i 1809, coetani al de la representació de la Guerra de la Independència.¹ Mitjançant els defensors de la ciutat, es bastí tota una idea que hom havia de tenir del coneixement de l'esdeveniment, fins al punt de representar-se en unes imatges i una memòria que prengueren, a partir de la realitat dels fets històrics, corporeïtat i presència en la mentalitat de la mateixa gent que les havien elaborat o que les havien rebut o que les havien de rebre. No es pot considerar en cap moment que aquesta representació del fet històric dels setges hagués pogut ésser una *manipulació* o una *distorsió* de la realitat; es tracta de la percepció de la realitat que tingueren els mateixos defensors de Girona i els seus contemporanis², supeditats a una *épistémè*³ concreta i a una capacitat de comprensió específica, diferent de l'actual i no

¹ Per a un estudi global del procés, vegeu GARCÍA CÁRCCEL, 2007.

² Per a la teoria positiva de la *représentation*, relativista, vegeu CHARTIER, 1992, 56-59, 76-79; per a la teoria negativa, escèptica, de la *représentance*, vegeu RICŒUR, 2000: 302-367.

³ És a dir, el conjunt de relacions en una mateixa època entre les diverses ciències a través de regularitats discursives (FOUCAULT, 1969: 250-251), que es poden lligar a un conjunt de persones coetànies en un cercle d'actual convivència (ORTEGA, 1918: 46).

per això menys científica. Aquest és el camp de la història cultural de la política, en la seva especialitat per a les representacions nacionals.⁴

En aquesta representació dels setges de Girona hi té una especial importància l'adscripció nacional del fet històric; és a dir, el caràcter marcadament nacional o nacionalista de la defensa gironina, que introduí dins el projecte nacional espanyol la representació *nacional* –forçadament nacional per la idiosincràsia de l'esdeveniment– dels setges de Girona. Verament, si la representació o mite nacional dels setges ateny una lectura i adscripció a la memòria nacional⁵ espanyola s'origina de la causa de la defensa, per molts condicionants que es puguin concebre des de la historiografia catalana actual. Altrament, no es podria entendre per què immediatament després de la capitulació de la ciutat ja començà a bastir-se una representació nacional dels setges de Girona. Durant i després dels setges de Girona, el nacionalisme espanyol dels seus actors configurà tota construcció de la realitat i de la representació.⁶

Un dels punts centrals d'aquesta realitat i de la consegüent representació fou la defensa gironina acarnissada del 19 de setembre de 1809, en l'assalt general francès contra les muralles de la ciutat, concretament les de la Força Vella, de Torre Gironella al burg de Sant Pere, en la depressió del riu Galligants. Convertit immediatament en el «Gran Dia de Girona», aquesta data fou el clímax de la representació nacional i heroica dels setges al llarg

⁴ Aquest terme ha estat emprat per al *III Coloquio internacional de historia política*, organitzat el desembre de 2007 a Madrid pel Centro de Estudios Políticos y Constitucionales de Madrid i l'École des Hautes Études en Sciences Sociales de París i dedicat a totes les qüestions que es poden agrupar dins el terme esmentat. Cal dir que, darrere d'aquesta noció d'història cultural de la política, hi ha el contingent dels principals historiadors sobre nació i nacionalismes a Espanya: des de José Álvarez Junco i el seu grup, –per entre els membres del qual destaca Javier Moreno Luzón– fins al grup dels *Approches Historiques des Mondes Contemporains* de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales de París, passant per diversos grups acadèmics de Barcelona i València es promou amb molta energia i èxit comparable a l'energia esmerçada l'estudi de tots els temes que es poden enquadrar dins la història cultural de la política espanyola, amb les corresponents connexions amb les acadèmies estrangeres.

⁵ Es palesa, per consegüent, que la representació nacional dels setges, s'erigeix en un *lieux de mémoire* de la nació espanyola i la seva identitat, segons la tipologia teòrica establerta per Pierre Nora (NORA, 1984: VII-XXXVII).

⁶ VILALLONGA, 2008b: 70.

de tot el Vuit-cents, amb l'encarnació dels més alts valors i virtuts patriòtiques que nodriren els distints discursos històrics i ideològics de la centúria. En tant que representació nacional, el «Gran Dia de Girona» té els productes dels mecanismes de representació nacional corresponents: historiografia, literatura, arts i commemoracions. En el present estudi hom presentarà una selecció d'aquests productes de representació nacional per observar el desenvolupament i la fortalesa vuitcentista en el seu esplendor⁷ d'aquest punt simbòlic del mite nacional dels setges.

EL 19 DE SETEMBRE, EXEMPLE PRÀCTIC DE LA HISTORIOGRAFIA

Les interpretacions historiogràfiques són el fonament del cànon d'un mite nacional com el dels setges de Girona. És per això que cal comprendre –no pas judicar– les simpaties dels historiadors devers el fet històric, les interpretacions que l'acompanyen i les emocions que el revesteixen, que constitueixen el cos de tot el cànon. En el cas de la representació del «Gran Dia de Girona», les produccions historiogràfiques vuitcentistes compleixen la seva tasca de fixació del cànon. De la gran quantitat d'historiadors i autors que en algun moment de la centúria abordaren el «Gran Dia de Girona», hom ha escollit els més significatius del període de la Restauració molt ric en la fixació del cànon definitiu del mite nacional dels setges. Hom trobarà un autor nacional, un autor regional i dos autors locals.

José Gómez de Arce i la seva *Guerra de Independencia. Historia militar de España de 1808 á 1814* (1868-1903) és el gran exponent de la historiografia restauracionista d'àmbit nacional espanyol. La ferma voluntat del General d'historiar la guerra i d'esdevenir-ne el seu principal referent historiogràfic és molt clara.⁸ L'esperit de superació del discurs liberal encarnat per la *Historia del levantamiento, guerra y revolución en España* (1837) de Toreno marca el ritme de la gran obra, dirigida per una estricta metodologia positivista, una anàlisi crítica de les fonts i de la bibliografia existent, amb l'adopció

⁷ MICHONNEAU, 2008: 84.

⁸ VILALLONGA, 2008c: 142.

d'un academicisme nacionalcatòlic restauracionista;⁹ és, en suma, el discurs històric i nacional de la Restauració i el nacionalcatolicisme plenament desenvolupats.¹⁰ Pel que fa al «Gran Dia de Girona», Gómez de Arteche no empra el recurs del relat, sinó que se cenyeix a un exercici positivista, sense que aportï cap mena d'interpretació o emoció en la narració. L'únic passatge que pot presentar alguna classe d'interpretació és el que explicita l'exercici consumat de la glòria en el setge de 1809.¹¹ És l'únic indret en el qual el General opta per una apreciació. La resta del text és lineal i equitatiu, sense obstar la presència òbvia –i exigida per la professió de l'autor– del valor de l'heroisme, que amb tanta força colpeix algunes altres parts de la narració del setge de 1809. La tendència asèptica, lineal, equitativa i, en definitiva, positivista en l'anàlisi dels fets històrics destacats del cànon marcà tota la historiografia restauracionista. El terreny de la interpretació se centrava en els aspectes més analítics, com la natura de la defensa o el paper dels gironins en la lluita. Amb tot, sí que s'observa la relació que estableix Gómez de Arteche entre l'anàlisi del caràcter popular de la defensa gironina amb l'exemple que s'erigeix en el «Gran Dia de Girona».

Antoni de Bofarull és el principal representant de la historiografia regional catalana de la Restauració amb la seva *Historia crítica de la Guerra de la Independencia en Cataluña* (1886). Publicada abans que el volum de la *Guerra* de Gómez de Arteche dedicat als setges, la *Historia crítica* de Bofarull segueix a grans trets les característiques marcades per l'academicisme restauracionista. Comparteix mètode, estil, objectius –especialment el de superar la *Historia de Toreno*– i conclusions. Amb un cert historicisme, Bofarull no surt en gairebé cap moment d'una asèpsia positivista i anàlisi crítica de les fonts i de la bibliografia emprada. Magnífica a bastament el paper dels gironins, sense que hi hagi una consegüent magnificació de les seves gestes i el 19 de setembre passa absolutament desapercebut.¹² El llast que arrossega Bofarull de la tradició intel·lectual de la Renaixença –especialment d'Adolf Blanch, que el 1861 escrigué una història dels setges–, situa el personatge en una

⁹ Que conviu amb un *baix continu* nacionalista i militarista amb una gran capacitat analítica, que pot sorprendre pels prejudicis habituals contra els militars historiadors.

¹⁰ VILALLONGA, 2008c: 143.

¹¹ GÓMEZ DE ARTECHE, 1891: 386.

¹² BOFARULL, 1886: 423-429.

transició que no acaba de definir correctament –i això es palesa en el discurs històric– l'essència de la representació dels setges, malgrat el gran esforç d'anàlisi crítica.¹³

Finalment, hom troba els dos autors eixits de l'àmbit local gironí: Emili Grahit i Enric Claudi Girbal. Ambdós són l'expressió localista de l'academicisme nacionalcatòlic restauracionista. Si bé que no disposen de l'originalitat i la brillantor intel·lectuals dels altres dos autors, Grahit i Girbal foren uns grans cronistes dels setges de Girona i uns grans divulgadors i vulgaritzadors del cànon nacionalcatòlic de la representació nacional dels setges.¹⁴ Com que la compilació és la seva gran tasca en les mantes obres publicades, no es pot trobar cap interpretació ni cap emoció, més enllà de les primàries expressions patriòtiques i laudatòries –comptades en el cas de Grahit, especialment profuses en el cas de Girbal. Per exemple, en les 1.600 pàgines de la *Reseña histórica de los sitios de Gerona en 1808 y 1809* de Grahit, l'autor confessa: «No nos proponemos escribir la historia de los sitios de Gerona; nuestra idea es dar tan solo á la imprenta una numerosísima reunión de noticias y documentos, para que otros puedan hacerlo.»¹⁵ Per tant, no hi ha cap interès a fer sobresortir el «Gran Dia de Girona» de la multitud d'esdeveniments menors, anecdòtics, que l'autor focalitza.¹⁶ Té més interès a conèixer el discurs històric de Grahit un discurs pronunciat el 1897 que les 1.600 pàgines susdites, d'asèpsia positivista radical. Quant a Enric Claudi Girbal, l'apologeta sentimental i emotiu de gran apassionament dels setges de Girona, no tractà mai en la seva obra el «Gran Dia de Girona», encara que hauria estat una gran oportunitat per manifestar el seu *engagement*. Fruit de la seva dedicació a les qüestions menors, eixiren un seguit d'articles dedicats a petites recerques que defugien els grans estudis analítics i interpretatius i que solien navegar en un to més laudatori que no pas del «fred positivisme» que denunciava Girbal.¹⁷ Amb tot, els seus apassionats escrits contribuïren

¹³ VILALLONGA, 2008c: 157.

¹⁴ Grahit, nogensmenys, tenia un passat de militància en el moviment de la Renaixença, en el sector liberal (MICHONNEAU, 2005: 200).

¹⁵ GRAHIT: 1894: 10.

¹⁶ VILALLONGA, 2008a 141.

¹⁷ GIRBAL, 1889: 161.

a una gran vulgarització –i simplificació– del discurs històric nacionalcatòlic restauracionista en el món local.

EFFECTISME I ANTIEFFECTISME LITERARIS DEL «GRAN DIA DE GIRONA»

A diferència de la historiografia, centrada més a explicar la natura de la defensa, a oferir una idea dels setges i una relació del paper dels gironins, la literatura sí que cercà l'apoteosi i la grandiloqüència heroica del «Gran Dia de Girona». L'effectisme o l'antieffectisme literaris emergiren en els respectius relats. Dos exemples presenten aquestes dues dinàmiques: d'una banda, *Gerona*, dins els *Episodios Nacionales* de Benito Pérez Galdós; d'altra, les al·legories poètiques als setges, de producció local gironina. Al voltant del 19 de setembre, la literatura tingué l'excusa ideal per centrar en un sol punt tota la psicologia heroica dels setges, amb totes les problemàtiques significatives –o l'absència d'aquestes– resumides en els artificis literaris.

Per al cas del *Gerona* (1874) de Pérez Galdós, es palesa que en plena esplendor vuitcentista del mite dels setges es podia bastir un antieffectisme heroic a partir del «Gran Dia de Girona», una mena d'intrahistòria dels setges.¹⁸ Aquest fet es relaciona amb el missatge que es desprèn de l'obra. La interpretació d'aquest missatge és l'aspecte més central de la novel·la, que va al delà de tots els aspectes narratius i històrics que presenta Galdós. El setge que es retrata té una finalitat intrínseca. No és un retrat imparcial, sinó que l'escriptor pot encaminar el lector vers unes vies concretes. La història humana que conviu amb el fet històric dels setges tampoc és gratuïta. Tot respon a la voluntat més ideològica que literària de Galdós. No es tracta d'un art per l'art, sinó que les qualitats narratives de l'autor s'empren per a la fi ideològica. Aquesta fi ideològica és un trinomi de summa complexitat: l'humanisme, el patriotisme i l'heroisme. El sentit de l'humanisme s'ha d'entendre en tant que fraternitat. Les valors arquetípiques fixades del cànon nacionalcatòlic del mite dels setges no funcionen a Galdós. Triviños¹⁹ demostra a bastament que *Gerona* no és ni una novel·la de dualismes, ni una novel·la de conceptes canonitzats ni tipificats, encara que per les lectures contemporànies i

¹⁸ CANAL, 2008: 96.

¹⁹ TRIVIÑOS, 1987: 134.

posteriors hagués pogut romandre prefixat en una interpretació més aviat canònica en el si del mite nacionalcatòlic dels setges. El trinomi prou estrany d'humanisme, patriotisme i heroisme desemboca a l'actitud més purament humana allunyada de l'ideal: l'inconscient heroic.

L'inconscient heroic serveix d'antuvi per posar fi a la idea èpica de *Gerona*. L'obra de Galdós no és una epopeia; és una narració de les passions humanes que opta per presentar uns personatges molt poc delimitats i plens d'ambigüitats. A *Gerona* no hi ha cap personatge que tingui una definició que permeti oposar-li un antagonista. La dualitat tan acostumada a l'èpica desapareix, ja que no hi ha ni herois ni antiherois. Tampoc, en el fons, hi ha bons i dolents.²⁰ Les disjuntives deixen pas a la *vida* complexa i plena de matisos i ambivalències. El codi heroic –honor, deure i glòria– és qüestionat en la novel·la, com les col·lectivitats –pàtria– que exigeixen el sacrifici, de la mateixa manera que l'honor i la glòria es fonen enfront de les veus de l'individu i la humanitat dels protagonistes dels setges. És l'absorció en el tot per part del poble-potència,²¹ el gran engranatge heroic i ambivalent. La supervivència i la necessitat de vida acaben per superar les grans gestes. Aquestes es redueixen a l'inconscient heroic. Es tracta del punt que articula el discurs heroic de la novel·la, no pas per enaltir-lo, sinó per convertir-lo en l'absurd:

«Saliendo con mi fusil al hombro a donde el tambor me llamaba, corrí por las calles. estaba ciego y no veía nada ni a nadie. Mi cuerpo desfallecido apenas podía sostenerse; pero lo cierto es que andaba, andaba sin cesar. Hablando febrilmente conmigo, me decía: '¿Pero estoy loco?... ¿pero estoy vivo acaso?' ¡Terrible situación de cuerpo y espíritu! Fui a la muralla de Alemanes, hice fuego, me batí con desesperación contra los franceses que venían al asalto, gritaba como los demás y me movía como los demás. Era la rueda de una máquina, y me dejaba llevar engranado a mis compañeros. No era yo quien hacía todo aquello: era una fuerza superior, colectiva: un todo formidable que no paraba jamás. Lo mismo era para mí morir que vivir. Este es el heroísmo. Es a veces un impulso deliberado y activo; a veces un ciego empuje, un abandono a la general corriente, una fuerza pasiva, el mareo de las cabezas, el mecánico arranque de la musculatura, el frenético y desbo-

²⁰ TRIVIÑOS, 1987: 135-137.

²¹ PINILLA, 2008: 214.

cado andar del corazón que no sabe a dónde va, el hervor de la sangre, que, dilatándose, anhela encontrar heridas por donde salirse.

»Este heroísmo lo tuve, sin que trate ahora de alabarme por ello. Lo mismo que yo hicieron otros muchos también medio muertos de hambre, y su exaltación no se admiraba porque no había tiempo para admirar. Yo opino que nadie se bate mejor que los moribundos.»²²

Aquest és l'heroisme de *Gerona*, escenificat justament amb el «Gran Dia de Girona»: una força mecànica que empeny els individus a la lluita. La lectura d'aquest fragment capital a l'obra de Galdós no és lliure d'interpretacions. Mentre Bastons²³ –com tants d'altres– no dubta a assenyalar-ho com un exemple de patriotisme, Triviños en fa una lectura molt més original i hi troba un esperit que nega el discurs èpic i de la guerra. Per completar aquesta lectura, Triviños emprà el passatge de la batalla que Andrés Marijuán manté contra l'exèrcit de rates, al qual assimila a l'exèrcit francès que assetja la ciutat. Fins i tot, personifica Napoleó en la rata més grossa de la munió.²⁴ Aquesta transformació dels homes en animals pot ser vista com un recurs paròdic. L'ús del discurs humà i militar aplicat a les rates aconsegueix l'efecte de mostrar un ridícul de les accions dels homes, que es poden assimilar amb facilitat a les accions animals. L'epopeia aplicada als animals fa caure el vel de la grandiositat de l'èpica de les accions humanes.²⁵ És per això que hom pot treure la conclusió que *Gerona* presenta un discurs aparentment heroic que vol amagar l'autèntic missatge de crítica a l'horror de la guerra. El llenguatge,

²² PÉREZ GALDÓS, 2004: 233-234.

²³ BASTONS, 2004: 49.

²⁴ TRIVIÑOS, 1987: 145. PÉREZ GALDÓS, 2004: 207-212, 223-227. L'emprament d'animals en accions humanes ja és testimoniats en altres obres espanyoles del segle XIX, tals com la *Batrociomiomaquia*, *La Gatomaquia* o *La mosques*, en què es narren les gestes militars de granotes, gats i mosques (TRIVIÑOS, 1987: 144).

²⁵ La final identificació confessada d'Andrés Marijuán amb les rates és una bona demostració de la fi de la humanitat dels defensors de Girona, empesos per la fam i l'inconscient heroic: «Todo lo noble y hermoso que enaltece al hombre había desaparecido, y el brutal instinto sustituía a las generosas potencias eclipsadas. Sí señores: yo era tan despreciable, tan bajo como aquellos inmundos animales que poco antes había visto despedazando a sus propios hermanos para comérselos.» (PÉREZ GALDÓS, 2004: 230).

l'artifici literari és la superficialitat d'una idea profunda, amagada, closa i, en el fons, ambivalent; tan ambivalent com el sentiment de Galdós.

En contrast amb l'antiefectisme heroic de Galdós, les allegories poètiques del «Gran Dia de Girona» tenen una presència entre el cos poètic del període de l'esplendor vuitcentista del mite dels setges. Usualment, s'han assimilat a una imitació de l'estil i missatge del *Gerona* de Pérez Galdós, en aquella lectura simplista dels valors i el missatge de l'obra. Són la traducció a l'especificitat i a la concreció dels valors immortals de Girona. Coincideixen a representar l'horror de la diada amb gran patetisme i, naturalment, efectivitat, sense que es vagi més enllà en la interpretació de la lluita. A més, hi prenen forma i realitat en gestes reals –o mítiques més aviat?– del passat, en una certa emulació d'escenes bíbliques veterotestamentàries –àdhuc apocalíptiques–, en què el càstig diví es manifesta amb tota la seva crueltat contra els enemics i la gent no santa, amb el consegüent vessament de sang innocent. El 19 de setembre de 1809 és descrit per *Lo Trovador del Onyar* (l'*alter ego* literari d'Enric Claudi Girbal) en aquest to: «L'espignet del clarí l'hora ha signada / de començar l'horror y la matança, / y assedegat de sanch y de venjança, / lluita tothom ab sanya may probada.»²⁶ Narcís Viñas glossa la mateixa jornada semblantment: «De su explosión terrible al estallido / La tierra se estremece, / Y el humo que levanta su estampido / Los cielos oscurece. [...] Sin dar espacio al sentimiento y duelo, / No ceja en su camino / La lucha, que en volcán convierte el suelo / Y el aire en torbellino; / Dejando de sus huellas por señales / Los muros derrumbados, / La sangre que corriendo está á raudales, / Los muertos hacinados!..»²⁷

EL 19 DE SETEMBRE, MAGNE ESDEVENIMENT PICTÒRIC

Les arts pictòriques també han privilegiat la representació del «Gran Dia de Girona» com a magne esdeveniment dels setges gironins de 1808 i 1809. L'esplendor vuitcentista del mite causà la més gran eclosió de pintura relacionada amb aquesta temàtica. En les pintures del darrer terç del segle XIX es poden trobar les obres dedicades al «Gran Dia de Girona» en tant que

²⁶ TROVADOR DEL ONYAR, 1894: 299.

²⁷ VIÑAS, 1886: 85.

instant heroic perfecte. La filiació del màxim exponent de la pintura heroica dels setges, Ramon Martí Alsina, al moviment del realisme incidí a bastament en els seus contemporanis a la cerca de l'*obra total* sobre el 19 de setembre de 1809. La immortalització d'aquesta data perseguí alguns autors, com el mateix Martí Alsina, fins al punt que dedicaren mant temps a la consecució de la tela que fos capaç de copsar la realitat més viva, tràgica i heroica d'un instant del 19 de setembre.

Cal tenir en compte que la producció pictòrica dels setges de Girona és notablement inferior a la dels setges de Saragossa. Encara que Galdós posés els dos setges en igualtat de condicions als *Episodios Nacionales*, hi ha una representació pictòrica desigual. Saragossa –concretament, Agustina d'Aragó– fou ben aviat immortalitzada per Goya en els seus gravats *Los desastres de la guerra*. Hi ajudà, segurament, l'origen aragonès del pintor. A més, era factible que algun pintor dels setges gironins, com és el cas de César Álvarez Dumont, també retratessin els setges de Saragossa. Així i tot, la producció pictòrica dels setges de Girona tingué bons artistes, principalment catalans, que asseguraren un petit corpus artístic per al mite dels setges de 1808 i 1809.

L'artista més destacat és el susdit Ramon Martí Alsina. Martí Alsina va pertànyer a l'escola catalana realista i tingué contactes importants amb els ambients realistes de París, sobretot Gustave Courbet. Entronca, d'aital faisó, amb el romanticisme francès, més que no pas el romanticisme alemany. Se'l considera el pare de l'escola moderna catalana, amb alguns deixebles significatius com ara Vayreda i Urgell, l'un dels quals també emprengué una incursió pictòrica als setges gironins. Més enllà de la seva obra costumista i retratista molt abundosa –l'artista va pintar més de quatre mil obres–, Martí Alsina va perseguir durant anys la composició total i perfecta, com hom ha dit adés. Martí Alsina començà aquesta tasca al 1865, amb la confecció d'un estudi titulat *El sitio de Gerona de 1809*. Aquesta petita tela d'uns trenta-vuit centímetres quadrats conté tots els elements de la gran obra: els defensors i els invasors en un xoc èpic, els uns sortint de les muralles esberlades i els altres provant d'entrar dins la plaça, Álvarez dirigint les tropes i el campanar de la canònica de Sant Feliu al rerefons, inamovible espectador de la lluita. Tot i que no es confessa, és un dels instants heroics del gran dia de Girona, això és, el 19 de setembre de 1809. De la mateixa manera que era una temàtica recurrent en la poesia, Martí Alsina cercava de reviure en la pintura aquell instant preciós en què l'heroisme s'encarnava en el xoc de dues masses ardi-

des en una lluita monumental. L'obra que havia de seguir els traços esbossats a l'estudi havia de significar la gran obra de Martí Alsina. En tots els sentits: la realització de la pintura li ocupà vint-i-sis anys de la seva vida, de 1865 a 1891. A més, les dimensions de la tela són dignes de la grandesa, glòria i heroïsmes que volia representar: uns seixanta-quatre metres quadrats havien de servir per fer cabre allò que en trenta-vuit centímetres quadrats Martí Alsina havia esbossat grollerament. El detallisme i el realisme són extrems. Segons sembla, l'obra havia de titular-se *El gran día de Gerona*, per bé que d'altres suggereixen que el títol és *Los defensores de Gerona*.²⁸ L'esbós es quedà a Girona gràcies a la donació que en féu el mateix autor²⁹ i avui s'exposa al Museu d'Art de Girona, mentre que la gran obra ha sortit l'any 2009 del magatzem del Museu Nacional d'Art de Catalunya, on ha estat uns setanta anys enrotllada per ésser restaurada i que lluí finalment a la ciutat de Girona, a la sala d'actes de les dependències de la Generalitat a la ciutat.

Aquesta gran obra no era la primera incursió del pintor en la temàtica dels setges. Anys abans, el 1851, havia conclòs *Las heroínas de Santa Bárbara*. Es tracta d'una alegoria de la lluita mantinguda per les dones de Girona contra l'invasor. A grans trets, marca les línies compositives que l'autor seguí en la seva magna obra. Amb una massa de defensors i assetjants lluitant aferrissadament, un grup de tres dones socorre un soldat ferit, mentre que una d'elles esperona els gironins a la lluita. Al rerefons, s'entreveuen tres siluetes: la del campanar de la canònica de Sant Feliu, la de les muralles i la d'Álvarez, que observa l'escena. Molt probablement l'escena vol representar el 19 de setembre, al delà de la focalització en les heroïnes. Aquesta obra fou comprada per Ferran Puig, industrial i senador gironí que sempre que podia promovia les arts que recordaven l'heroïsmes dels defensors gironins. Puig donà l'obra a la Diputació de Girona perquè la col·loqués al seu saló de sessions, on encara s'hi conserva.³⁰

²⁸ ARAGÓ, 1993: 188. Aragó ofereix aquest títol alternatiu de l'obra. Cal destacar que aquest autor ofereix una de les crítiques més ferotges de l'obra, no solament per la temàtica tractada, sinó també per les mesures «absurdes» del quadre. Amb tot, no s'està de citar Francesc Fontbona, que qualifica la magna obra de Martí Alsina com a «una de les obres més ambiciosament magnífiques de la història de l'art català».

²⁹ GIRBAL, 1894: 292.

³⁰ GIRBAL, 1894: 292. MIRAMBELL, 2007: 36.

Hi hagué més obres de Martí Alsina dedicades als setges, però hom en vol remarcar una darrera. Es tracta, de nou, d'una escena monumental que mostra l'heroisme de les dones de Girona. En *La Compañía de Santa Bárbara* de 1891, el pintor recrea la seva obra de 1851 un altre cop en un gran format de vint-i-set metres quadrats. Unes dones socorren un soldat ferit en la batalla –un altre cop el 19 de setembre–, que apareix al darrere, violenta i ardida, mentre que al rerefons hi ha les tres siluetes: el campanar, les muralles i Álvarez, impassible. Aquest quadre es troba avui exposat a la sala dedicada a Martí Alsina al Museu Nacional d'Art de Catalunya.

Al delà de Martí Alsina no hi cap altre pintor que dediqués tantes obres –i temps– als setges de Girona. Es pot trobar entre els altres autors César Álvarez Dumont. Com hom ja ha dit, també féu obres sobre els setges de Saragossa, com la *Defensa de la Torre de San Agustín de Zaragoza en la Guerra de la Independencia* (1887) i la *Defensa del púlpito de la iglesia de San Agustín, de Zaragoza* (1887). Ambdós quadres es troben al Museo del Prado. Per a Girona, Álvarez Dumont féu la seva versió del 19 de setembre de 1809 en *El gran día de Gerona*, de 1890. Guanyà una medalla de segona classe a l'exposició de belles arts de Madrid celebrada aquell mateix any i, com els seus altres quadres, es diposità al Museo del Prado. Actualment, s'ha cedit al Museo Provincial de Ciudad Real.³¹ Desconeixent l'obra en si, únicament hom té com a testimoni les paraules de Girbal, que afirma que no es tracta d'una obra gaire rellevant dins la producció artística.³²

EL «GRAN DIA DE GIRONA», COMMEMORACIÓ ABSENT

La culminació material del mite nacional dels setges de Girona de 1808 i 1809 fou l'articulació commemorativa.³³ Es tractava de la traducció de tot

³¹ REYERO, 2008: 125.

³² GIRBAL, 1894: 293.

³³ Per comprendre millor les commemoracions, hom remet a les paraules de Javier Moreno Luzón: «[...] las conmemoraciones se convierten en experiencias que construyen identidad, los individuos pueden reconocerse en la nación a través de sus ceremonias y festejos. Sin embargo, para eso no vale cualquier mito, ya que el significado ha de parecer verosímil y relevante. Los mitos nacionales con más éxito son los que suscitan cierto consenso social.» (MORENO LUZÓN, 2007: 26). El mite se circumscriu a la nació i al seu contingut. Per a la commemoració cal un mite amb identitat i el mite nacional és el que s'hi emmotlla millor.

el cànon establert per la historiografia i la literatura en la pràctica social del ritual cívic, polític, religiós i militar consumat en unes dates concretes del calendari commemoratiu gironí. Per consegüent, caldria esperar que el «Gran Dia de Girona» fos la data clau de representació i exaltació de la memòria dels setges. Tanmateix, no fou així. La commemoració oficial dels setges de Girona es fixà en la desconeguda data del 5 de novembre. Aquesta data no evocava cap esdeveniment remarcable; tampoc evocava cap esdeveniment ordinari dels setges de Girona de 1808 i 1809. La conveniència gironina començà a fixar la principal commemoració pública de tot l'imaginari dels setges –defensors, Álvarez de Castro, Sant Narcís– en aquesta data, marcada per la càrrega religiosa del calendari litúrgic de la diòcesi i de la ciutat de Girona. En realitat, es féu coincidir la commemoració amb el darrer dia de l'Octava de Sant Narcís. La festivitat de Sant Narcís³⁴ marcava l'inici de la festa major de Girona en honor al seu sant patró. El darrer dia de la festa patronal coincidia amb el darrer dia de l'Octava del sant, que era justament el 5 de novembre.³⁵ El darrer dia de l'Octava comportava unes funcions litúrgiques de certa solemnitat que foren aprofitades de bell antuvi per convertir la funció religiosa en una commemoració dels setges de Girona. En realitat, el nomenament de Sant Narcís com a *Generalísimo de Tierra y Mar* vinculava d'una manera especial el patró de Girona amb els setges, per la qual cosa la commemoració entroncava amb el culte i la devoció fervorosa a Sant Narcís durant els setges gironins. D'ençà l'inici,³⁶ la commemoració tingué el suport de les autoritats civils i militars,³⁷ fins que a partir de 1840 començà a prendre importància el factor nacional, amb la consegüent fusió amb el factor religiós. Aquest

³⁴ Segons les rúbriques de l'època, en vigor fins a la simplificació de 1955 de Pius XII pel decret general *Cum hac nostra aetate* que comportà la supressió de la major part de les Octaves, la festivitat de Sant Narcís era «Doble de I classe amb Octava del comú» –*Duplex I classis cum Octava communi*– (ANÒNIM, 1925: 165).

³⁵ Segons les rúbriques en vigor fins al 1955 quant a les octaves, el darrer dia de l'Octava –pròpiament l'Octava en si– era una festa doble major –*Duplex majus*.

³⁶ Tot i que d'ençà la fi de la guerra hi hagué una commemoració religiosa anual, fins al 1817 per la Reial Ordre del 30 de setembre no s'instituí la commemoració en si (AMG, VI.2.2, Lligall núm. 3, *Orden de precedencia*).

³⁷ Amb l'interval de desavinences de l'Ajuntament amb el Capítol de la canònica de Sant Feliu per causes pecuniàries, de 1822 a 1830 (AMG, VI.2.2, Lligall núm. 3).

procés culminà amb la Restauració, que trobava en la *función cívicoreligiosa* l'esperit nacionalcatòlic ideal.

En tot aquest entramat commemoratiu el 19 de setembre, el «Gran Dia de Girona» fou relegat a la condició de «commemoració menor» o «commemoració inexistent».³⁸ A diferència del que passava en la literatura i les arts, la societat commemorant optà per una solució pràctica i confessional, que arrelava amb les festes tradicionals de la ciutat en honor del seu sant patró. Semblantment, es tracta d'un exercici commemorant que focalitza en gran manera la importància de la fe i la religiositat en la idea local que es concebé dels setges; la representació gironina dels setges oscil·la sempre entre la confessionalitat i la nacionalitat, en una continuïtat amb les grans manifestacions d'acció de gràcies fetes a Sant Narcís durant els setges. Això no obstant, no s'ha de menystenir ni minimitzar la importància del fet nacional en la commemoració, atès que era ben present, però en harmònica unió i fusió amb el fet confessional, catòlic. Com si fos un nacionalcatolicisme restauracionista *avant la lettre*.

CONCLUSIONS

En aquesta breu presentació en forma d'estudi sectorial es pot palesar la complexitat que envolta la representació del «Gran Dia de Girona». Fou un lloc de memòria preferit per la creativitat de la literatura i les arts, més que no pas la historiografia. Igualment, no aconseguí mai en tot el segle XIX convertir-se en la principal commemoració dels setges, encara que tenia tots els ingredients per ésser-ho. Certament, es pot constatar una major importància d'aquest *lieu de mémoire* en el darrer terç del Vuit-cents, durant l'eclosió nacionalcatòlica restauracionista. En realitat, les grans fixacions canòniques del «Gran Dia de Girona» s'originaren aleshores, de la mateixa manera que la versió definitiva del mite nacional dels setges, amb la seva adscripció nacional espanyola i la seva interpretació netament nacionalcatòlica, que per-

³⁸ L'única celebració del 19 de setembre que s'ha pogut documentar es féu en el seu centenari el 19 de setembre de 1909. Encara, en aquell clímax commemoratiu del centenari, les autoritats preferiren commemorar la capitulació de Girona el 19 de desembre del mateix any en una *vetllada necrològica* (AMG, vi.2.2, Lligall núm. 7, *Velada necrològica*).

visqué, amb les deformacions i simplificacions corresponents al llarg de tot el franquisme. Enrere quedà l'intent fallit per les armes de Carles Rahola de convertir el mite nacional espanyol nacionalcatòlic dels setges en un mite nacional català liberal republicà³⁹ –en la tradició del discurs històric liberal del mite, extingit a la fi del període isabelí–; el franquisme no solament posà fi a aquest projecte, sinó que causà la ruïna del mite nacional dels setges i el que vingué després de la dictadura no recuperà aital projecte i preferí la destrucció del mite i de tot el que s'hi relacionava –historiografia, literatura, arts i commemoracions–, inclòs el fet històric dels setges. En suma, l'aparent estreta i perfecta relació amb l'ideari franquista condemnà els setges de Girona de 1808 i 1809; i condemnà el «Gran Dia de Girona», que es desarrelava del seu caràcter eminentment popular i gironí, i esdevenia una alienació de l'essència de la Girona *ciudadana*.

D'altra banda, les trajectòries polítiques han preferit silenciar aquelles indecències de la història que poguessin presentar unes actituds incorrectes, com pot ser l'horror de la guerra i la lluita sagnant mantinguda pels avantpassats contra els invasors francesos –rehabilitats pel teleologisme ideològic i historiogràfic recent. No es tracta de fomentar la gal·lofòbia, però cal presentar quina fou no solament la realitat de l'esdeveniment històric, ans la realitat mítica dels hereus d'aquell esdeveniment durant més de cent cinquanta anys. Per molt que es pugui silenciar el «Gran Dia de Girona» no deixarà d'ésser ni «gran», ni «dia», ni «Girona». Romandrà al mateix lloc que se'l deixà, en l'eteri immortal de la història viscuda i imaginada, amb vicissituds i esplendors, tot esperant el record del qui l'evoca en honor de la gràvida història, la flexible memòria, la complexa representació i els sempre presents avantpassats.

³⁹ Vegeu VILALLONGA, 2007 per a un desenvolupament d'aquesta qüestió.

FONTS

Arxiu Municipal de Girona (AMG)

Fons de l'Ajuntament de Girona, Secció VI. «Festes i celebracions», 2.2, Lligall núm. 3, *Commemoracions setges de Girona, 1822-1886*.

Fons de l'Ajuntament de Girona, Secció VI. «Festes i celebracions», 2.2, Lligall núm. 7, *Centenari dels setges*.

BIBLIOGRAFIA

- ANÒNIM (1925), *Officia Propria Sanctorum quæ in Ecclesiastica Provincia Tarraconensi scilicet in ipsa Archidiœcesi Tarraconensi et in Diœcesibus Barcinonensi, Cœlsonensi, Derthusensi, Gerundensi, Ilerdensi, Urgellensi et Vicensi ex concessione apostolica recitantur. Pars autumnalis*. Barcelona: Foment de Pietat Catalana.
- ARAGÓ, Narcís-Jordi (1993), *Un museu a contrallum. Anvers i revers de 60 peces del MD'A*. Girona: Museu d'Art.
- BASTONS, Carles (2004), «Introducción», dins PÉREZ GALDÓS, Benito, *Gerona*. Madrid: Castàlia, pp. 25-51.
- BOFARULL, Antoni de (1886), *Historia crítica de la Guerra de la Independencia en Cataluña* (vol. I). Barcelona: F. Nacente.
- CANAL, Jordi (2008), «Homenatge a Girona: Pérez Galdós, *Gerona* i els setges», a *Revista de Girona*, 251, pp. 92-97.
- CHARTIER, Roger (1992), *El mundo como representación. Historia cultural: entre práctica y representación*. Barcelona: Gedisa.
- FOUCAULT, Michel (1969), *L'archéologie du savoir*. Paris: Gallimard.
- GARCÍA CÁRCCEL, Ricardo (2007), *El sueño de la nación indomable. Los mitos de la guerra de la Independencia*. Madrid: Temas de Hoy.
- GIRBAL, Enric C. (1894), «La defensa de Gerona en la Guerra de la Independencia (notas artísticas)», a *Revista de Gerona*, XVIII, pp. 291-294.
- GÓMEZ DE ARTECHE, José (1891), *Guerra de la Independencia. Historia militar de España de 1808 á 1814* (vol. VII). Madrid: Imp. y Lit. del Depósito de Guerra.
- GRAHIT, Emili (1894), *Reseña histórica de los sitios de Gerona en 1808 y 1809* (vol. I). Gerona: Imp. y librería de Paciano Torres.
- MICHONNEAU, Stéphane (2005), «Gerona, baluarte de España. La conmemoración de los sitios de Gerona en los siglos XIX y XX», a *Historia y política*, 11, pp. 191-218.
- (2008), «La memòria dels setges de Girona als segles XIX i XX», a *Revista de Girona*, 251, pp. 80-91.
- MORENO LUZÓN, Javier (2007), «Mitos de la España inmortal. Conmemoraciones y nacionalismo español en el siglo XX», a *Claves de razón práctica*, 174, pp. 26-35.
- NORA, Pierre (dir.) (1984), *Les lieux de mémoire: I. La République*. Paris: Gallimard.
- ORTEGA Y GASSET, José (1981b), *En torno a Galileo*. Madrid: Revista de Occidente.
- PÉREZ GALDÓS, Benito (2004), *Gerona* (BASTONS, Carles ed.). Madrid: Castalia.

- PINILLA, Scheherezade (2008), «El mágico momento. Relato y mito del pueblo en los *Episodios Nacionales* de Benito Pérez Galdós», dins ÁLVAREZ BARRIENTOS, Joaquín (ed.), *La Guerra de la Independencia en la cultura española*. Madrid: Siglo XXI, pp. 191-222.
- REYERO, Carlos (2008), «Visiones de la nación en lucha. Escenarios y acciones del pueblo y los héroes de 1808», dins ÁLVAREZ BARRIENTOS, Joaquín (ed.), *La Guerra de la Independencia en la cultura española*. Madrid: Siglo XXI, pp. 105-129.
- RICŒUR, Paul (2000), *La mémoire, l'histoire, l'oubli*. Paris: Seuil.
- TRIVIÑOS, Gilberto (1987), *Benito Pérez Galdós en la jaula de la epopeya. Héroes y monstruos en la Primera Serie de Episodios Nacionales*. Barcelona: Edicions del Mall.
- TROVADOR DEL ONYAR (1894), «1809 (19 de septembre). Sonet», a *Revista de Gerona*, XVIII, p. 299.
- VILALLONGA, Borja (2007), «Carles Rahola i el mite dels setges de Girona al 1808 i 1809», a *L'Avenç*, 327, pp. 36-39.
- (2008a), «La historiografia gironina de la Restauració», dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 49, pp. 619-641.
- (2008b), «Unes consideracions sobre les representacions nacionals dels setges», a *Revista de Gerona*, 251, pp. 66-73.
- (2008c), «Historiografía y mito nacional: Los Sitios de Gerona durante la Restauración», a *Jerónimo Zurita*, 83, pp. 139-158.
- VIÑAS I SERRA, Narcís (1886), «El 19 de Setiembre de 1809», dins *Certamen de la Asociación Literaria de Gerona 1885*. Gerona: Imprenta de Paciano Torres, pp. 83-87.